

Др Драјана КУЈОВИЋ
Историјски институт Црне Горе
Подгорица

АКТИВНОСТ КУЛТУРНО-ПРОСВЈЕТНОГ ДРУШТВА *ГАЈРЕТ* У ПЉЕВЉИМА ПРЕМА ПИСАЊУ ИСТОИМЕНОГ ЛИСТА (1922–1941)

Културно-просвјетно потпорно друштво *Гајреј* формирано је у Сарајеву на оснивачкој скупштини одржаној 20.02.1903. године и за првог предсједника Друштва изабран је Сафвет-бег Башагић. Друштво је основано прије свега да помаже сиромашним ученицима на школовању у средњим и вишим школама. Будући да је стицање савременог европског образовања и прихватање одређене друштвено-политичке реалности постало императив нових прилика и времена у којима се нашло исламско становништво у Босни и Херцеговини, оснивање оваквог друштва које би било центар културног окупљања овог становништва представљало је неминовност.

Сва питања функционисања *Гајреја* била су регулисана Статутом, односно Правилима Друштва. Први статут одобрен је 1903. године и Друштво је на основу њега и конституисано. Сљедеће измјене и допуне извршене су 1905, 1908. и 1911. године. Главна скупштина, редовна или ванредна, представљала је највиши орган управљања, а извршни органи су били Главни одбор, пододбори и повјереници. Редовна Главна скупштина сазивана је сваке године до 15. јуна, односно до средине јула од 1911. године. Она је одлучивала о промјенама правила, разматрала извјештаје Главног одбора о годишњем раду Друштва, утврђивала годишњи предрачун прихода и расхода, бирала Главни одбор, расправљала о другим предложеним тачкама дневног реда. Највиши извршни орган управљања био је Главни одбор. Овај одбор је одлучивао и о свим оним питањима која не спадају у надлежност Скупштине. Извршна структура управљања обogaћена је 1908. године пододборима, што је условила потреба да се управљачка структура прошири органима који ће, за разлику од једног или два повјереника, бити са више ауторитета, али и ефикаснији и организованији у обављању задатака. Пододбори су одржавали скупштине, редовне или ванредне. Редовна пододборска скупштина расправљала је о раду пододбора, бирала пододбор, расправљала о прије-

длозима намијењеним Главној скупштини. Рад на терену у почетној фази организовања Друштва био је у надлежности једног или два повјереника. Мрежа подузетних повјереника учвршћивала је непосредну везу са „базом“. Поред мреже пододбора, односно мјесних одбора и повјереника, управљачка организациона структура допуњена је од 1932. године тзв. среским одборима који су се формирали при административним средиштима срезова. Ови срески одбори показали су се неподесни и сувишни и зато су укинати 1936. године. Чланство је сврставано у три категорије: добротвори, утемељитељи и подупирући чланови, у зависности од висине новчаног доприноса. Посљедња категорија – „подупирући“ чланови замијењена је 1905. године називом „редовити приносници“. Уведено је и почасно чланство. Овај члан Друштва могао је постати онај који је стекао посебне залуге. Највећи дио чланства потицао је из градских средина, али су активисти настојали да идеју овог друштва прошире у свим слојевима. Каснија категоризација није се много разликовала у односу на ону до 1914. године и подразумијевала је: почасне чланове (предложени на основу изузетних заслуга) и према висини новчаног учешћа – легаторе, велике добротворе, добротворе, утемељитеље и редовне чланове. Ако изузмемо чланство из нижих друштвених слојева, најбројнији су били утемељитељи, и то из редова чиновника, трговаца и занатлија. Међутим, велики дио *Гајрејшвој* чланства неуредно је плаћао чланарину и ова ставка није представљала значајнији извор прихода¹.

Дјелатност *Гајрејша* у периоду од оснивања до 1914. године односила се, прије свега, на додјелу стипендија и зајмова ученицима и студентима, као и помагање шегрта на различитим занатима. До појаве културно-просвјетних друштава, додјела стипендија за школовање на високим школама у Бечу, Грацу и Загребу била је претежно у надлежности Земаљске владе, која је при избору кандидата посебно узимала у обзир политичке и кадровске потребе земље. Критерији *Гајрејша* при додјели стипендија били су у почетку непрецизни и зависили су од новчаних могућности „благајне“ и субјективних процјена „Одбора о материјалним приликама, способности и марљивости сваког кандидата за стипендију“². Статут је утврђивао да се помоћ додјељује „исламским ученицима из Босне и Херцеговине, на средњим и вишим школама Босне и Херцеговине, те Аустро-Угарске монархије, о којима се освједочи одбор, да су потребити, способни и марљиви.“³ У складу с тим, сваки претендент на додјелу помоћи требало је да приложи потврду имовног стања (тзв. свједоцбу сиромаштва), посљедње школско свједочанство и потврду да не користи неку државну стипендију. Поред помоћи ђацима и

¹ Ибрахим Кемура, *Улоја „Гајрејша“ у друшћивеном животоу Муслимана Босне и Херцеговине (1903–1941)*, Сарајево 1986, 109.

² Ибрахим Кемура, *ibid.*, стр. 78–102, стр. 265–286.

³ *Правила „Гајрејша“*, Бехар, III/1902–3, 21, 334.

студентима на школовању у свјетовним просвјетним установама *Гајреџ* је ову помоћ додјељивао и за теолошке студије, како би се тиме нагласила приврженост традиционалним вриједностима муслиманског друштва. Друштво је, такође, за смјештај својих стипендиста оснивало домове и конвикте. Уколико су мјеста у овим домовима била попуњена, стипендисти су смјештани у муслиманске породице, гдје су могли бити под сталним надзором. Нису били занемарени ни они који су се обучавали различитим занатима, тако да је *Гајреџ*, осим помоћи шегртима, избором мајстора код кога се изучавао занат и контролом преко посебног инспектора, додјељивао и повољан зајам ономе који након завршеног занатског обучавања нема сопствених средстава да отвори самосталну радионицу.

У оквиру *Гајреџових* активности била је и издавачка дјелатност која се у прво вријеме односила на издавање календара, а затим се проширила на покретање истоименог листа. Календар је најприје излазио 1906/7, 1907/8, да би објављивање календара било прекинуто с 1915. годином и обновљено 1936. године, и то за 1937, 1938, 1939, 1940. и 1941. Календари су најчешће представљали зборнике који су осим обавезног календарског дијела окупљали грађу најразличитије садржине, у почетку поучне текстове без нарочитих домета, да би касније у њима били окупљени прилози са озбиљним претензијама умјетничког и научног карактера.

Друштво је о својим активностима обавјештавало јавност преко политички неутралног мјесечника под истим именом. Први број листа *Гајреџ* изашао је 15.08.1907. године као гласило истоименог друштва. У почетку лист је излазио у малом формату, као двоброј или троброј, штампан ћирилицом и латиницом, са изразито југословенском оријентацијом. Од 1910. године лист се под руководством Османа Ђикића претвара у мање-више књижевни часопис који удовољава потребама за исламским штивом. Уредништво је 1911. године одлучило да лист излази двапут мјесечно, с тим да његов садржај треба проширити на све области науке, умјетности, пратећи савремена културна дешавања. Уређивачка политика, лишена политичко-националне искључивости, остављала је отворену могућност укључивања већег броја стваралаца. Међу сарадницима јављају се и пјеснициње: Хатица Ђикић, Шефика Нестрин Бјелевац, пјеснициња с псеудонимом П. К. Фатма и др. Књижевни преводи најчешће су испуњавали странице листа и односили су се претежно на дјела из турске књижевности, али и дјела француске, њемачке, енглеске, руске и јапанске књижевности. Као преводиоци европске литературе јављају се и немуслимански сарадници. Међу преводиоцима с турског језика помињу се М. Ћ. Ћатић, Ахмед Рашидкадић, О. А. Соколовић и др. Информације о политичким приликама доносили су кратки осврти.

Прва серија излажења листа *Гајреџ* обустављена је 1914. г. након петог броја, заједно са осталим листовима у Босни и Херцеговини. У периоду

свог обновљеног излажења од 1921 до 1941. године, овај лист није имао чврсту концепцију и мијењао се од књижевног листа до билтена Друштва. Обновљени лист био је величине књиге. Назив листа био је исписан ћирилицом, али је за све друго била, углавном, коришћена латиница. Уређивачка политика је посебну пажњу посвећивала ублажавању предрасуда и одвајању вјерских појмова од националног идентитета. Излажење листа било је, неко вријеме, из материјалних разлога обустављено 1923, али је већ 1924. године обновљено, тако да се поново јавља у формату у којем је излазио у првој серији. Почетком тридесетих година прошлог вијека лист све више на својим страницама оставља простор за вијести и извјештаје о одржаним забавама и активностима, што је имало за посљедицу осипање и незаинтересованост читалачке публике и свођење изласка листа на једном мјесечно. Зато је уредништво покушало да уношењем популарних текстова забавног, вјерског и историјског карактера повећа број претплатника, али без нарочитог успјеха. Од 1937. године лист поново поприма изглед књижевног часописа и међу својим сарадницима окупља истакнуте књижевнике. Тај карактер ће задржати све до 1941. године, када престаје да ради.

Гајрејова Споменица за период 1903–1928. година била је, такође, један од резултата издавачке дјелатности Друштва. Споменица је објављена поводом 25 година од оснивања *Гајрејџа*. У овом издању представљен је пресјек развоја Друштва и уопште токова муслиманског културно-просвјетног живота у Босни и Херцеговини. Споменица је штампана у 3000 примјерака и карактерише је извјесно поједностављивање чињеница, намијењено одређеном политичком тренутку. Током 1928. године покренута је *Гајрејова* библиотека. У оквиру ове библиотеке објављено је до 1935. године 18 свезака. У њима су штампана популарна предавања из области просвјете, вјере, пољопривреде, трговине и сл., која су активисти Друштва држали у појединим јединицама.

Правилима из 1921. године Друштво је добило дозволу да своју дјелатност прошири на територију цијеле државе, тј. изван граница Босне и Херцеговине. Наравно, то су крајеви настањени претежно становништвом исламске вјере а то се, између осталог, односи и на Црну Гору. Ово ширење *Гајрејџа* имало је пуну подршку државе и то Министарства вјера – Одјела за муслиманске ствари. Преко вјерских службеника вршена је агитација за оснивање *Гајрејџових* организација и 1921/22. бирани су први пододбори и повјереници у Бијелом Пољу, Прибоју, Пријепољу, Пљевљима и Новом Пазару. Међутим, тек од краја 1924. г. ширење *Гајрејџове* организације имало је више успјеха, али је ослонац стекло углавном само међу градским становништвом – чиновницима, трговцима и вјерским службеницима.

Према писању листа *Гајрејџ* за 1922. годину (бр. 4–5) читамо:

„Отворење Гајретова конвикта у Санцаку. Управа Гајрета бави се озбиљно мишљу да отвори један конвикт у Санцаку и да на тај начин омогући тамошњем нашем свијету који је у културном и просвјетном погледу врло заостао, да се школује. Конвикт би се имао да отвори у једном мјесту у којем постоји гимназија и у коме су повољни и други услови. До сада су тражили од Главног Одбора пододбор у Плевљу, Бијелом Пољу и Пријепољу, да се у њиховим мјестима отвори.“ (бр. 4–5, стр. 61).

У рубрици *Гајретов власник* 1925. године (бр. 15, стр. 239) забиљежена је вијест о оснивању Пододбора Друштва у Плевљима:

„Оснивање Гајретова Пододбора у Плевљу.

12. јула о. г. одржан је у Плевљу велики збор грађана без разлике партије, који је био сазват са стране бившег друштва 'Итихада'. На збору је пао предлог да се ова скупштина претвори у скупштину Гајретова Пододбора, што је скупштина једногласно и усвојила. Том је приликом закључено, да пододбор узме просторије под именом 'Гајретов Дом' и да задржи све секције, које су постојале и у 'Итихаду' (Књижничку, Тамбурашку, Пјевачку, Дилетантску, Футбалску, Трезвењачку и секцију за сузбијање аналфабетизма).

У одбор су изабрани ови чланови:

Предсједник: Дервиш Шећеркадић муфтија, Секретар: Тамил Селмановић бивши пол. чиновник, Благајник: Дервиш Хаџи Атлагић трговац, I. Ревизор: Тамил Дрнда наставник гимназије, II. Ревизор: Суљо Пашовић трговац, Замјеници: Ризо Ризамалић трговац, Хусо Селмановић трговац и Сејфо Сејфовић трговац. Домаћин: Мустафа Рустемагић општ. кмет; Шафир Куртових трговац; Књижничар: Авдо Трхуљ општ. благајник; Замјеник: Шабан Коријенић посједник; У часни суд Шериф Бачевина трговац, Абдулах Караахметовић трговац, Рашид Чаушевић трговац и Кадрија Кадрибашић трговац.

У петак 17. јула било је свечано отворење 'Гајретова Дома'.

Браћи Плевљацима честитамо и желимо им добар успјех у раду за Гајрет са жељом, да се остала мјеста угледају на њих.“

Број 21 из 1925. године (стр. 336) у истој рубрици доноси вијести:

„Прва Гајретова забава у Плевљу.

Пододбор Гајрета у Плевљу приредио је 3. октобра о. г. прву Гајретову забаву у просторијама свога дома, коју су одлично посјетили грађани без обзира на вјеру. Морални и материјални успјех забаве био је врло добар. Чисти приход, одбивши трошкове, износи Дин 2.200.-“

„Посјете Гајретову дому у Плевљу.

Дана 28. септембра о. г. почастио је својом посјетом Гајретов дом у Плевљу пресвјетли господин Мехмед Зеки еф. београдски врховни муфтија.

Том приликом даровао је Зеки еф. Гајрету 1.000.- и тиме се уписао као члан добротвор Гајрета.

Дана 26. септембра о. г. посјетио је Гајретов дом у Плевљу господин М. Јелић, народни посланик и том приликом даровао Гајрету Дин 200.-

15. о. м. посјетио је Гајретов Дом окружни начелник плеваљски господин Мих. Кречковић и том приликом уписао за члана утемељача Гајрета свога трогодишњег сина Миодрага. Госп. Кречковић иде на руку тамошњим Гајретовим раденицима сваком згодом.

Испред пододбора као и испред Главног Одбора сматрамо за дужност да изразимо срдачну захвалност Госп. Зеки ефендији, Госп. Јелићу као и окружном начелнику Кречковићу. Хвала им и живили!“

У Споменици поводом двадесет пет година *Гајреџа* (1928, стр. 130–131) описан је рад пододбора *Гајреџа* у Пљевљима. Истиче се да су постигнути добри резултати, иако је активност *Гајреџа* почела тек недавно. Поменути су најзаслужнији чланови, добротвори друштва и почасни чланови. Наводи се да је „Пододбор одржао аналфабетски течај и да је 50 неписмених чланова подучено читању и писању. За ово иде заслуга г. Божини Цолевићу и Ристану Павловићу.“ Поред активности на сузбијању алкохолизма и обучавања чланова у свирању од стране тамбурашког збора, одржано је више забава, излета и теферича. Пододбор је претходне године помогао 20 сиромашних ђака на школовању у гимназији и 5–10 прије тога и то набавком књига и новчаном помоћи. Напомиње се да убудуће овај пододбор треба:

- „1. Потпомагати ђаке на овдашњој гимназији.
2. Одржавати аналфабетске течајеве.
3. Проширити акцију на село гдје још има муслимана: у Потпећу и Нефер Тари, у Подгори, у Бољанићима и Буковици.
4. Основати ћилимарску школу и плетиону чарапа и фланела.
5. Основати ђачки конвикт у Плевљу.
6. Утицати на народ да не сели у Турску.
7. Потпомагати сибјан мектебе.“

У овом прегледу дате су слике пододбора у разним мјестима и међу њима и пододбора у Пљевљима (стр. 123)

Гајреџ број 13–14 из 1929. године извјештава о раду у 1928/29. години и доноси вијест о отварању интерната у Пљевљима:

„4. Отварање интерната у Плевљу.

Закључак о отварању друштвеног интерната у Плевљу је извршен још почетком минуле школске године, а за то се има заблагодарити и агилности плеваљског пододбора, који је за интернат добио просторије бивше вакуфске медресе.

Успостављање овог средњошколског интерната у Санцаку јест од врло велике важности, јер су тамошња наша браћа муслимани куд и камо заоста-лија културно и просвјетно од муслимана у Босни и Херцеговини.“ (стр. 201)

Даље, у истом броју забиљежено је да је у Пљевљима мушки средњо-школски интернат отворен почетком 1928/29. године под управом Ибрахима Биоградлије а дат је и списак питомаца Гајретовог конвикта у Пљевљима (стр. 202). Помињу се и чланови пододбора у Пљевљима: „Саит Сурулиз, Тамил Селмановић, Ферид Х. Атлагић, Мухамед Х. Смајловић, Шућро Му-зуровић, Сејфо Шећеркадић и Авдо Трхуљ...“ (стр. 220)

Број 15–16 из 1929. године (стр. 252) преноси вијест да је у Пљевљима 9. јуна одржана редовна Главна скупштина на којој је изабран пододбор, а у на-ставку су набројани чланови који су ушли у његов састав. Исте године у броју 20 (стр. 324) забиљежена је вијест да је Главни одбор *Гајреџа* поставио, на основу претходног одобрења Министарства просвјете, Ибрахима Биоградли-ју за управника конвикта у Пљевљима и за школску 1929/30. годину.

Гајреџов гласник у броју 1 из 1930. године доноси вијест да су „рођен-дан Њ. В. Краља Александра I. прославили питомци конвикта у Плевљу најсвечаније...

Тога дана у 15 сати одржана је свечаност у просторијама Гајретова До-ма. На свечаности су питомци конвикта лијепо декламовали пригодне па-триотске пјесме, а управник конвикта г. Биоградлија поздравио је госте и захвалио им на увеличању прославе. Сви гости понуђени су: кахвом, мали-ном, рахат-локумом и цигаретама...“ (стр. 8). У истој рубрици у броју 4 из исте године (стр. 62–63) забиљежен је апел Мјесног одбора у Пљевљима ви-ђенијим грађанима да се питомцима конвикта у току рамазанског поста по-бољша храна. Инспекцију *Гајреџовој* интерната у Пљевљима према одлуци Главног одбора 1930. године обављаће двојица чланова Мјесног одбора, и то: Саит Сурулиз и Мухамед Хаџисмајловић (1930, бр. 20, стр. 534). Посјета бана Зетске бановине Гајретовом интернату у Пљевљима забиљежена је ова-ко: „14. о. мј. посјетио је пљеваљски Гајретов интернат Бан Зетске бановине ђенерал г. Крста Смиљанић. Г. Бан са својом пратњом обишао је и прегледао сва одјељења интерната интересујући се за рад у интернату, те се интересовао о свему, а у учионицама готово са сваким појединим од присутних пита-маца измијенио је по неколико ријечи...“ (1930, бр. 22, стр. 567).

У Извјештају за године 1930–1931. објављен је списак питомаца *Гајре-џовој* конвикта у Пљевљима (бр. 14–15, стр. 341). Побројани су и мјесни одбори и повјереници Друштва, и то:

„...**Бољаничка општина** (срез Плевље) повјереници: Мирко Митровић, Осман Кубур, Хасан Влаховљак, Омер хоџа Хамзић, Митар Стојић, Шемсо

Плакало, Новица Дробњак, Ферхат Винарић, Ибрахим еф. Миљевина и Суљо Дељковић.

Буковачка општина (срез Плевље) повјереници: Хакибег Бавчић, Касим Стовраг, Азиз Бавчић, Јакуп Мочевић, Дервиш еф. Кожо, Ејубег Бавчић, Дервиш Хацалић и Ибрахим еф. Шљиво (стр. 345)“.

„Мељачка општина (срез Плевље) повјереници: Јусуф еф. Машовић, Шахо Швука, Бејто Кубур, Ајдин Диздар, Алија Муховић, Х. Хусеин еф. Хамић (стр. 347)“.

„Плевље (Мјесни одбор): Саит Сурулис, Омербег Селмановић, Шукрија Музуровић, Мухамед Х. Смајловић, Осмо Ћатовић, Бећир Љухар, Ферид Х. Атлагић, Светомир Тадић, Сејфи еф. Шећеркадић и Фаик Селмановић (стр. 348)“.

У истом извјештају наведено је да је одбијен захтјев за отварање женског конвикта у Пљевљима, јер би ученице могле бити примане у женски интернат у Сарајеву. Поздравља се сарадња са Колом српских сестара и иницијатива да се оствари и финансијска заједница Гајрета и овог друштва у раду ткачко-ћилимарске школе како би и инвентар био заједнички. Одбијен је приједлог да се на име набавке школских књига питомцима пљеваљског конвикта и другим сиромашним ученицима Пљеваљске гимназије одобри 4000 динара. Упућен је захтјев Главном одбору да се обрати Министарству просвјете у вези са постављењем једног учитеља исламске вјере у Пљевљима, другог у селу Левер Тари и трећег у селу Намге (стр. 385–386).

Према извјештају секретара Мјесног одбора у Пљевљима (1931, бр. 16, стр. 404–407) који је поднесен на мјесној скупштини анализирана је активност овог одбора током 1930. и до 30. јуна 1931. године. Каже се да је током 1930. године управа одржала 19 сједница, организовала теферич, забаву и обиљежила *Гајрејшов* дан 6. септембар. Ванредном скупштином овог одбора, одржаном 27. децембра 1930, отпочиње плоднији период. Уз навођење разлога који су довели до изостанка организовања алфаветских течајева и образовања музичких дружина, набројани су остали, успјешно реализовани задаци, и то: упис око педесет чланица, чиме је створена повољна основа за оснивање *Женског кола Гајрејша*, омогућавање свих потребних услова за формирање једног „домаћинског течаја“ у сарадњи са Домом народног здравља. Као један од најзначајнијих извора прихода у поменутом периоду спомиње се *Гајрејшова* рамазанска томбола, иако се истиче да се ради о неповољној хазардерској појави. Одржана су и четири *Гајрејшова* рамазанска предавања, мада је било планирано четрнаест, а посебно је направљен осврт на предавање Ћамилбега Дрнде под насловом „Ислам и алкохол“. О овом предавању биће ријечи и у Гајретовом гласнику у броју 5 из 1931. године, с

тим што је податак овдје допуњен и сазнајемо да је исти аутор одржао још једно предавање, и то под насловом „О развиту ислама“. Интересовање је било велико тако да је просторије *Гајрејове чииаонице* испунило око 300 посјетилаца. Током Рамазана организован је први Гајретов и први женски јавни мевлуд. Издвојена је и *Гајрејова* забава поводом рамазанског Бајрама, за коју су посебно били заслужни управник и питомци интерната у Пљевљима. Ова забава је утолико значајнија, јер је, по први пут у Санцаку и Пљевљима, била намијењена и женској публици. Као смјернице будућег рада, истакнуто је следеће:

„Да се, у колико то не би Министарство просвјете учинило, отворе аналфабетски течајеви;

Да се образују зборови пјевачки и виолински;

Да се коначно отвори курс из домаћинства и рад око ћилимарске школе доврши;

Да се по нашим селима развије што већи рад за Гајрет;

Да се и надаље ради око образовања антиалкохолне подружине Гајрета, бар онако као и прошлог рамазана;

Да се не пропусти ни једна свечана прилика, нарочито бајрами, без Гајретових забава;

Да се потстрекну и помогну наши студенти и средњошколци, да преко школских ферија приреде једну забаву или бар теферич у корист подизања Гајретовог ђачког дома у Београду;

Да се подијели до 5000 динара помоћи сиромашним ђацима овд. гимназије за набавку књига и другог школског прибора;

Да се потстрекну родитељи да сву женску дјецу, која ове године завршавају основну школу, даду их школовати у овдашњој гимназији, ћилимарској или женској радничкој школи и да се њих двије до три одличније пошаљу у који женски Гајретов интернат за средње школе, нарочито учитељску, и онама сиромашнијим који би овде продужили школовање набаве књиге, школски прибор, а посве сиромашним понешто одјеће и обуће;

Да се поклони нарочита брига друштвеној књијници, набави још бар до двије хиљаде динара вриједности лијепих и поучних књига, дневних и периодичних листова.“ (стр. 406–407).

Према писању листа у броју 1 из 1931. године (стр. 20) прослављен је рођендан „Њег. Вел. Краља у Гајретовом интернату у Плевљу“ и Дан уједињена, 1. децембар, такође у овом интернату. У броју 3 из 1931. читамо да је на ванредној главној заједничкој скупштини Мјесног одбора у Пљевљима и Просветног културног друштва *Покреј у Плевљу* 27. децембра 1930. изабрана нова управа *Гајрејове чииаонице* (стр. 76). Од 26. јануара до 1. фебруара 1931. одржана су у просторијама *Гајрејове чииаонице* у Пљевљима три

предавања у присуству око 100 посјетилаца сваке вечери, и то: “О вјери“ – аутора Ћамилбега Дрнде, „Будимо задругари“ – аутора Шућра Њуховића и „О одгоју дјецe“ – аутора Ибрахима Биоградлије. Примичењено је да је већи број предавања одложен послје Рамазана (бр. 5, стр. 130). У броју 6 из 1931. године саопштена је вијест да је Мјесни одбор у Пљевљима приредио на први дан Бајрама закуску војницима исламске вјере овдашњег гарнизона (стр. 175). Исти број (стр. 217) преноси и вијест да је Главни одбор на приједлог Мјесног одбора у Пљевљима поставио повјеренике за општине Буковичку, Бољанићку и Мељачку. *Гајрејов* дан је (1931, бр. 16) 1931. године прослављен у Пљевљима свечано и чланови друштва су „присуствовали корпоративно тога дана дови у главној џамији, односно благодарењу у српско-православној цркви. После тога одржана је свечана академија у просторијама Гајретове читаонице...“ (стр. 508). У истом броју извјештава се о отварању другог домаћичког курса у Пљевљима и истиче се да је „рад домаћичке школе за муслиманке био од велике користи...“ (стр. 509). За овај курс се било пријавило преко 20 нових ученица и зато је Министарству социјалне политике упућена молба за отварање новог циклуса (*ibid.*).

У Извјештају за 1931–1932 (1932, бр. 11–13) године саопштено је да је, према приједлогу Мјесног одбора у Пљевљима, „Главни одбор подузео код надлежних власти кораке да се око 30 учитеља муслимана поразмјести по муслиманским мјестима, али тај корак, обзиром на утврђену просвјетну политику – није у свима случајевима могао успјети.“ (стр. 177). Основан је женски мјесни одбор у Пљевљима, с тим што чланови овог женског одбора нису и именовани у посебном списку Гајретових одбора и повјереништава:

„...**Пљевље** (Мушки мјесни одбор): Ћамилбег Дрнда, Мухамед Хаџи-смајловић, Ибрахим Биоградлија, Алија Керкен, Теовфик Тахирбеговић, Ахмед Чаушевић, Сафветбег Мушовић, Омербег Селмановић, Сејфи еф. Шећеркадић и Шућро Музуровић,

Пљевље (Женски мјесни одбор):...“ (стр. 182)

Према извјештавању о раду *Гајрејџа* на просвјећивању, односно на школовању омладине спомиње се мушки интернат у Пљевљима, кроз који је прошло 35 питомаца под управом Ибрахима Биоградлије (*ibid.* 185). За овај интернат се каже да је „смјештен у вакуфској згради, солидно грађеној и врло прикладној за интернатске сврхе. Има 11 просторија, и то: 2 учионице, 2 спаваонице, трпезарију, кухињу, смочницу, канцеларију, те стан управника са осталим нуз-просторијама. У спаваоницама су 32 кревета. – Питомци су прочитали 249 дјела, а одржано је 6 предавања.“ (*ibid.* 187). У наставку је дат списак питомаца *Гајрејџовој* мушког конвикта у Пљевљима (*ibid.* 207).

У Извјештају Главног одбора за 1933/34. (бр. 6) годину сазнајемо да су у конвикту у Пљевљима (управник: Ибрахим Биоградлија; вјерски васпитач:

Бећир Муловић) питомци под сталним љекарским надзором др Слободана Пурића и др Аврама Бенвенистија. Кроз конвикт је прошло 28 питомаца. Сваке недјеље одржано је једно предавање, прослављени су „сви народни и државни празници“ (стр. 150). Наводи се да је међу члановима Главног одбора изван Сарајева и Теуфик Тахирбеговић, посједник из Пљеваља. (стр. 157). Што се тиче рада мјесних одбора, истиче се да је рад већине задовољавајући и да је Главни одбор био завео за све јединице попуњавање мјесечних извјештаја. Међутим, због неактивности разријешени су мјесни одбори у Бијелом Пољу и Пљевљима, и у Пљевљима је постављен повјереник (*ibid*, стр. 161).

У наставку (стр. 171) наведен је списак *Гајрејховој* мушког конвикта у Пљевљима и приходи по мјестима (*ibid*, стр. 191–194). Занимљиво је примјетити, из овог и других спискова, да питомци пљеваљског конвикта нису само из Пљеваља и околине, већ из различитих крајева углавном Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије.

Гајрејхов ђасник из 1940. године (бр. 3, стр. 58) доноси чланак о *Гајрејховој читаоници* у Пљевљима. О овој читаоници пише да је „центар Гајретова рада и културно стјецште пљеваљских муслимана. Њени чланови идеолошки су најсвјеснији, а организационо најспремнији, тако да би им у том погледу могли завидјети муслимани из много већих мјеста и културних центара не само Санџака, него и Босне... Гајретова читаоница води бригу о школовању гимназијске омладине из Пљеваља. Она набавља ученицима школске књиге, стара се око уписа у школу, једном ријечју води максимум бриге о омладини приспјелој за школу“ (стр. 58). У опису ове читаонице се даље каже: „Читаоничке просторије су завидне. То је у правом смислу читаоница. Она је сигурно понајљепша Гајретова читаоница уопште. Снабђевена је многим часописима и новинама...“ (*ibid.*) У овој читаоници је организовано радила дилетантска секција, тамбурашки оркестар, посједовала је све што је потребно за организовање забава, располагала солидном библиотеком. Била је прилично посјећена, тако да аутор чланка у *Гајрејховом ђаснику* примјећује: „Из Гајретове читаонице произлазе све културне и хумане акције пљеваљских муслимана. Она је огњиште на коме се сваки муслиман и пријатељ Гајрета уопште може огријати. Она је извор свега доброг, лијепог и похвалног“ (*ibid.*) У истој рубрици посвећена је пажња раду Мјесног одбора у Пљевљима. Овај одбор организовао је у протеклом периоду следећа предавања:

„г. Сулејман Шехагић, ст. фил.: 'Културно-социјални проблеми наших муслимана';

г. Др. Салих Муфтић, љекар: 'О штетном дејству и сузбијању алкохола', као и 'О венеричним и другим социјалним болестима';

г. Абдулах Азабагић, шер. суд.: 'О значају Хиџрета и муслиманске Нове године за муслимане'" (ibid, стр. 59).

Напомиње се да је договорено да се предавања редовно држе сваких петнаест дана. Овај одбор је приредио поводом Курбан бајрама забаву коју су извели чланови и чланице дилетантске секције. Дочек „Муслиманске нове године“ приређен је 8. фебруара. Обогаћена је и *Гајрејџова* библиотека са преко 200 књига купљених у Београду. Истиче се да *Гајрејџова читавоница* прима све дневне листове, све муслиманске публикације, има свој радио апарат, основана је и библиотека ђачких уџбеника који се раздјељују сиромашним ђацима. Овај одбор уписао је о свом трошку десеторо дјеце у пљеваљску гимназију (ibid, стр. 59).

Број 7–9 из 1940. посвећен је Извјештају Главног одбора *Гајрејџа* за годину 1939–1940. У овом извјештају читамо да је до 24. јуна 1940. године у *Гајрејџовој читавоници* у Пљевљима одржано десет предавања, од којих смо три већ поменули. У наставку је објављен списак питомаца *Гајрејџовој* интерната, такође у Пљевљима. Међу активне мјесне одборе у 1939–40. години убројани су одбори у Бијелом Пољу, Пљевљима и Подгорици. У извјештају о раду *Гајрејџових* интерната описани су рад и прилике *Гајрејџовој* конвикта у Пљевљима. У школској 1939/40. години управник и васпитач је био Абдулаховић Абдуселам, распоређен на рад у *Гајрејџу* од стране Министарства просвјете, с тим што је био ослобођен рада у разреду. Улема-меџлис није поставио вјерског васпитача у овом интернату. Кроз интернат је прошло 29 питомаца, али их је на крају године било 25. Према опису, зграда у којој је смјештен власништво је Вакуфа, може да прими 30 питомаца и располаже са 11 одјељења – 2 учионице, 1 спаваоница, 1 трпезарија, кухиња, смочница, болница, соба за молитву, канцеларија и стан управника и остале нуспросторије. Каже се да при интернату постоји литерарна дружина под називом „Гајретов подмладак“, основана током школске 1932/33. године. Од прикупљене чланарине допуњена је интернатска библиотека са 25 књига. Литерарна дружина организовала је 11 окупљања, на којима су одржана сљедећа предавања: „Мујовић Мујо 'Гајретов рад на културном и просвјетном подизању југословенских муслимана'"; Сијерчић Нурија: 'Горски цар од Св. Раичковића' реферат; Брбовић Мујо: 'Алекса Шантић' приказ; Златанић Бахрија: 'Приказ на дјело Тито Дорџић'; Брбовић Мујо: 'О постанку земље'; Брбовић Мујо: 'Едисон'; Шлаковић Абдулах: 'Наше село по нашим приповијеткама'; Брбовић Мујо: 'Наша књижевност у II половини XIX вијека'; Златанић Бахрија: 'Велика дјела захтијевају велике жртве'; Лимић Драгољуб: 'Развој народне поезије'" (ibid, 151).

Анализа дјеловања културно-просвјетног друштва *Гајрејџ* на подручју Пљеваља у периоду 1922–1941. година никако се не своди само на увиде у писање листа *Гајрејџ*, али је представљање ових аутентичних података

неспорно допринос стварању и сређивању основе за даља и шира истраживања. Овим нашим радом настојали смо да помогнемо реконструкцију оног сегмента рада Друштва, који је, и поред покушаја манипулисања у политичке сврхе, испуњавао своју у основи конструктивну улогу, без националне и вјерске искључивости, у прегнућу ка културној отворености, и на тај начин сарадњи, повезивању и зближавању.

Dragana Kujović

THE ACTIVITY OF THE CULTURAL AND EDUCATIONAL SOCIETY
GAJRET IN PLJEVLJA ACCORDING TO THE WRITINGS IN THE
GAJRET JOURNAL (1922–1941)

Summary

Contemporary European education and acceptance of social and political reality became an imperativ in new circumstances of time for Moslem population in Bosnia and Hercegovina, so that the foundation of cultural and educational supporting society of *Gajret* had to happen. This society was founded in Sarajevo on the institutional convention held in the year of 1903, 20. 02, with a goal to become a center for cultural gathering of Moslem polulation and helping the pour pupils in secondary and high schooling. According to the rules from 1921. the Society gained the permission to spend its activities over the whole state territory, that means outside boundaries of Bosnia and Hercegovina, referring, of course, to parts inhabited predominantly by Moslem population including Montenegro. This spreading of *Gajret* was fully supported by state and Ministry of religion – the Department for Moslem affairs. Cleric officials were agitating for further founding of *Gajret's* organizations and in 1921/22. the first subcommittees and commissaries in Bijelo Polje and Pljevlja were elected. In this work we tried to contribute to a creative and in order base for future wider investigation by presenting the original data on the work of *Gajret* in Pljevlja. In this way the reconstruction of a segment in the Society's activity was supported. It fulfilled its basically constructive role, beside attempts of manipulation for political purposes, without national and confessional exclusiveness, with efforts towards cultural openness and so towards cooperation, linking and association.